
maar dat zijn ‘onderwerpelijke’ overtuiging, zijn zielservering dus, de doorslag gaf. Wisse vond Offringa’s brochure een verdienstelijk geschrift. ‘Misschien kon hier en daar nog iets meer gezegd zijn. Maar over ’t geheel staat deze brochure hoog.’ Waar Offringa ook meer over had kunnen zeggen, ‘zeer juist en kostelijk’ was wat hij had geschreven over ware en valse mystiek. Met instemming verwees Wisse naar de bladzijden waar Offringa betoogde dat mensen als Den Hengst ook wel spraken van het Woord, maar dat was ‘meer ornament dan fundament hunner bevindingen’. ‘Het Woord is maar een doode letter, de geest is alles, vooral hun geest [...] Kunnen ze onder de macht van het Woord niet weggomen, welnu dan doen ze als ds. Den H. en zeggen: “De Heere heeft dien last van mijne schouders genomen.”’⁵⁴

Wisses stevige reactie op de stap van Den Hengst vond weerklank. Ds. J.W. Gunst citeerde na Wisses eigen uittreden passages uit de *Rijnlandsche Kerkbode*, waarin destijds Wisses recensie instemmend was besproken. Het slot van diens beoordeling werd in extenso overgenomen: ‘Ds. Den Hengst moet natuurlijk tusschen God en zijn ziel uitmaken wat hij doet. Maar waar hij nu eenmaal een brochure uitgaf, die zóó weinig om het lijf had en die geen klemmende objectieve gronden voor zijn uittreden bevat, hebben we recht op iets anders te hopen.’ Den Hengst moest Offringa óf gelijk geven en terugkeren, óf een betere nadere verklaring van zijn handelen geven.⁵⁷ In 1920 keerde Wisses kritiek op Den Hengsts motivering van zijn uittreden als een boemerang op hemzelf terug. Den Hengst zelf bespaarde Wisse de herinnering aan zijn vroegere kritiek. In het kersverse kerkelijke orgaan *De Saambinder* ging hij volledig voorbij aan Wisses stap.

Verantwoording en verdediging

Wisse kreeg veel vragen en kritiek. Zóveel dat zijn biografen de stroom reacties tekenen als een lasterlawine. Om twee redenen is dat onjuist. In de eerste plaats omdat vooral de redacteurs van vooraanstaande bladen als *De Bazuin* en *De Heraut*, maar zij niet alleen, vóór alles hun leedwezen uitdrukten over het vertrek van een vooraanstaand predikant. In de tweede plaats waren Wisse, die van God genade zei te krijgen om niet te antwoorden, toch werkelijk ook heel wat serieuze vragen gesteld, die dus evenmin werden beantwoord.

Voor zijn aankondiging nergens op te reageren voerde Wisse twee argumenten aan. Het eerste was dat hij lichamelijk en psychisch ‘op’ was. De week in de binnenkamer was uitputtend verlopen. Aan zijn kerkenraad schreef Wisse dat hij als gevolg van zijn ‘zenuwleven’ en zielsgesteldheid op instorten stond.⁵⁸ Naar zijn zeggen had zijn arts hem alle polemieken verboden.⁵⁹ Intussen had hij

⁵⁴ Offringa, “*Verzet de oude paden niet*”, vooral 19.

⁵⁵ Schipper, *Ik zal mijn hand tot de kleinen wenden*, 54.

⁵⁶ Offringa, “*Verzet de oude paden niet*”, 6v.

⁵⁷ Geciteerd in *De Rotterdammer* 7 en 16 december 1920, onder verwijzing naar de *Rijnlandsche Kerkbode* van 28 maart 1914. Zie voor Gunst (1858-1941): *GVV* II, 130v.

⁵⁸ Wisse aan kerkenraad 9 november 1920.

⁵⁹ Zo in een interview met *De Amsterdammer*, geciteerd in *De Rotterdammer* 19 november 1920.